

SAMLAREN

TIDSKRIFT

FÖR

SVENSK LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 24

1943

UPPSALA 1943

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

UPPSALA 1943
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB
43603

Den nya skapelsens tillkomst.

Ett diskussionsinlägg.

Av Lennart Josephson.

I sin uppsats »*Nya skapelsen*». *Några ord om dess förebilder och betydelse*¹ har Otto Sylwan anmärkt att dikten egentligen består av två olikartade partier. Sverker Ek har tagit fasta på denna observation och sökt bevisa, att de strofer därur som Kellgren lät trycka med åtföljande musik i *Musikaliskt tidsfördrif* 1790 i själva verket är det ursprungliga partiet av dikten. Enligt denna teori skulle skalden sedan ha utvidgat detta till *Den nya skapelsen* sådan vi nu äga dikten.² Denna tes har efter tidigare diskussioner vunnit erkännande av Albert Nilsson, Sylwan och, tydligen med en viss tvekan, av Olle Holmberg. Den har blivit bestridd av Schück, Martin Lamm och Anton Blanck.³

Eks antagande att musiktextern, den s. k. rondon, är en fristående dikt kan stödjas med några påpekanden utöver de han gjort. Hans tes, att hela dikten skulle utvecklats därur, behöver icke för den skull vara riktig.

I fråga om utvecklingsgången rondon — *Den nya skapelsen* finnas endast tre möjligheter att välja på: antingen är den stora dikten den ursprungliga och rondon ett utdrag ur denna, eller är rondon den ursprungliga ur vilken *Den nya skapelsen* vuxit fram, eller ha vi att göra med två fristående dikter som sammanfogats. Ju tydligare olikheten mellan de två partierna framträder desto mera sannolik förefaller den sistnämnda lösningen. Denna sannolikhet ökas ytterligare om man kan påvisa, dels att diktens två olikartade partier vardera utgör en sluten enhet och dels att de strofer som sammanknyta dessa partier icke organiskt tillhöra något av dem. I stroferna 2—11, av Sylwan⁴ sammanfattade under benämningen »hymnen», få vi i enlighet med diktens titel verkligen betrakta »den nya skapelsen eller inbillningens värld». Detta parti, så förefaller det mig, är det äldsta i fråga om upprinnelse och planläggning, men det behöver inte hindra att rondon, där vi möta Hilma som inkarnationen av skönhet och behag, är en ursprungligen fullt fristående dikt.

¹ *Studier tillägnade Henrik Schück*, Sthlm 1905, s. 254.

² Ek, *Den nya skapelsen* i *Studier tillägnade Otto Sylwan*, Göteborg 1924. Den tidigare diskussionen om diktens tillkomst är där återgiven.

³ Nilsson, Sylwan, Lamm och Blanck i *Sakkunnigutlåtanden rörande [— — —] professuren i litteraturhistoria [— — —] vid Göteborgs högskola* 1932, s. 4, 98, 21 f., 50. Sylwan är senare mera tveksam i sin monografi, *Johan Henrik Kellgren*, Sthlm 1939, s. 217 ff. Holmbergs uppfattning i *Kellgrens kärlek, Ord och Bild* 1940, s. 144. Schücks i *Ill. sv. litt. hist.* av H. Schück och K. Warburg, 3 uppl., 4, s. 326.

⁴ J. H. Kellgren, s. 217.

Genom att sammansmälta de två partierna skulle Kellgren ha skänkt hymnen ett mera konkret innehåll, riktat den till Hilma och icke som förut mera allmänt till fantasien och känslan, förmågan att älska. Enligt denna uppfattning äro de strofer som varken tillhöra hymnen eller rondon (12, 13, 17—19) sist tillkomna. Det är i dem kärleken till Hilma blir återgiven nästan som en religiös dyrkan och det är genom dem som hymnens känslöförkunnelse riktas till föremålet för den mera banala rondon.

En stilistisk jämförelse mellan rondon och hymnen är redan gjord av Ek och fortsätter man hans undersökning måste man ytterligare bekräfta olikheten mellan de två partierna¹; den blir så tydlig att man enbart därför kan känna sig böjd att betrakta dem som två skilda verk.

Om också stilblandningar tidigare förekommit i Kellgrens diktning, vore det egendomligt, om han från början i *Den nya skapelsen* velat införa kallt epigramlika verspar, där kärleken till Hilma återges i ganska banala antiteser: »Jag gick at Hjeltars qväden börja; / Men cithran lärde blott dit namn.»² Vidare står hymnen närmre den stikiska dikten, en mening utvecklas och fortsätter, oberoende av strofindelningen. Början av varje strof är alltså uppplösligt förenad med slutet av den föregående. Rondon däremot med sin musikaliska komposition har en tydligare strofisk byggnad. Som Ek påpekat, är innehållet i varje strofpar en enhet, börjar och slutar ett avgränsat tema och ansluter sig alltså till musiken, som omfattar två strofer.³

Man kan i detta sammanhang erinra om, att i ett annat av Kellgrens tidigare musikstycken, *Vår-visa*, som han lät trycka i *Stockholms-Posten* (1779 21/6, 130) är den åtföljande musiken gjord för dubbelstrofer.

Vad omkvädet beträffar, så krävdes ett sådant för rondon. I en dikt sådan som *Den nya skapelsen*, vilken Kellgren själv antagligen skulle beteckna som ett ode⁴, är det mera ovanligt, ja, detta stilgrepp förefaller t. o. m. alltför revolutionerande i stilistiskt avseende för att Kellgren skulle ha planerat det från början. Någon motsvarighet till *Den nya skapelsens* form finnes icke i hans diktning. Genom att använda rondon har han emellertid kunnat få idén till skänks.

Själva strofformen hörde till de vanligaste, Kellgren hade använt den många gånger förr, t. ex. i ett annat musikstycke, *Ord till Musiquen D. 2 Mart. 1784*. Ek har observerat⁵, att vi där ha en verklig rondo av Kellgrens hand. Man kan i det sammanhanget stryka under en likhet med *Den nya skapelsens* visa, nämligen att båda dessa musiktexter — i över-

¹ I sin avhandling, *Kellgrens rytm*, 1943, s. 56, har Nils Gyllenbåga kastat fram en hypotes liknande min, nämligen att »hymnen funnits i någon ursprunglig form och samarbetats med visan 1789 till en enda, något uttänjd dikt, där man tycker sig kunna se skarven». Han framhåller, att de två partierna i rytmiskt avseende äro föga besläktade och att de äro att hänföra till helt olika genrer.

² Sylwan har kallat detta »en återklang av galanteripoesien», *Studier till Schüeck*, s. 254. *Den nya skapelsen*, cit. från *J. H. Kellgrens Saml. skr.*, utg. av Sv. vitterhetssamf. (här nedan förkortat SVS), 2, s. 306.

³ Ek, *a. a.*, s. 187 f. Sixten Belfrage liknar stroferna i *Den nya skapelsen* vid »länkar i en kedja». Hans exempel äro dock båda från hymnen (*Gustavianska dikter i stilhistorisk belysning*. Sthlm 1923, s. 134). Jfr även Gyllenbåga, *a. a.*, a. s.

⁴ Ungdomsdikten till konungen, *Konsternes födelse*, den erotiska dikten *Til Bachus och Kärleken* och hyllningskvädet till Oxenstierna kunna alla nämnas som exempel på vad han rubricerade som oden.

⁵ *A. a.*, s. 185.

ensstämmelse med musiken — sluta med en strof som är en föga avvikande variation av refrängen. Även detta tyder på att den senare kärleksvisan skrivits efter ett bestämt mönster, d. v. s. att den ursprungligen varit ett avslutat helt. För hela *Den nya skapelsen* var det i varje fall icke lika naturligt med ett regelrätt rondoslut och detta är, så vitt jag kan se, en av de avgörande orsakerna till att man måste tvivla på den stora diktens enhetliga tillblivelse.

Att ett omkväde ger ett sammandrag av vad dikten vill uttrycka, är ju det naturliga. I det fallet passar diktens första strof förträffligt till musiktexten, vars alla strofer, som Ek påpekat¹, variera temat: »Jag endast dig i världen ser.» Man märker spåren av den »avhandlingsstil»² Kellgren använde i sin lyrik, att först uppställa en tes och sedan bekräfta denna genom exempel och liksom i t. ex. *Sinnenas förening* avslutas dikten med det ursprungliga påståendet. Rondons form bör ha passat för detta kompositionssätt. Omkvädet ger däremot inte upptakten till det större verkets första hälft, antyder intet av dess mäktiga innehåll. Visserligen vill Ek i fortsättningen se hymnen som en utlösning av motivet i de två inledande verserna, »Du som af skönhet och behagen en ren och himmelsk urbild ger», men detta sammanhang framgår inte vid läsningen.

För övrigt kunna också de citerade raderna utläsas på ett sätt, som kommer en sådan tanke att verka föga naturlig. Då Kellgren tydligast i *Den nya skapelsen* 1790 framlägger sin lära om vishetens begränsade värde och de nya områden känslan kan skänka, sker detta i en dikt, som väl åtminstone till en del inspirerats av en kärleksupplevelse. Det är emellertid rondon och de strofer som direkt rikta sig till Hilma som utgöra den egentliga kärleksdikten. Den förändring i hans syn på kvinnan, som där kan upptäckas, får dock inte överdrivas, den framträder mindre än i *Sigwarth och Hilma*. Bilden av den älskade — långtifrån realistisk — har ju genom liknelsen med liljan, näktergalen etc. kvar något av konventionalismen i hans tidigare målningar. Rondon framträder i en enklare gestalt, om man läser dess ord utan att i dem söka finna en mening som motsvarar hymnens mäktiga förkunnelse. »Det är ganska egendomligt att se hur föga de samtida förstodo Nya Skapelsen», säger Sylwan.³ Det är eftervärlden, som senare lärt känna romantikens seger i vår litteratur, som givit dikten dess rang av genombrottsverk. Förra seklets litteraturhistoriker ha i regel förbisett liknande tendenser i de äldre av Kellgrens dikter, medan lusten att överromantisera den vackraste av dem framträtt. Fortfarande kanske kännedomen om den litteratur och det bedömnings-sätt som följde efter Kellgrens död kommit oss att alltför mycket glömma samtidens uppfattning av dikten. Dess talan är mindre jävig då det gäller att bedöma inte diktens skönhet men dess avsikt.

Den romantiska skolan talar genom Hammarsköld om »detta sköna förhållande af den älskades allsmäktiga behag, hvars idé Skalden åter-ser i hvarje föremål, som Naturen framställer».⁴ T. o. m. Lamm, som dock polemiserar mot Alb. Nilssons försök att utläsa platonska ström-

¹ A. a., s. 189 f.

² Se Belfrage, a. a., s. 19 ff.

³ Johan Henrik Kellgren, s. 226.

⁴ Svenska Vitterheten, 2 uppl., Sthlm 1833, s. 335.

ningar i dikten¹, ger denna en tolkning som erinrar om Hammarskölds. Han låter — liksom efter honom Ek — ordet »urbild» i Kellgrens dikt beteckna »det ideal, efter vilket han [skalden] kan skildra skönheten och behagen» och stöder sig därvid på ett citat från en av Kellgrens auktoriteter i smakläran, Sulzer.² Man kanske kan komma fram till en enklare förklaring, som bättre stämmer överens med *rondons* strofer (Lamm förutsätter, att *Den nya skapelsens* enhet är ursprunglig.)

Enligt min mening finns det endast två möjligheter att utläsa ordet i detta sammanhang. Viktor Johansson har givit exempel på olika betydelser som det vid denna tid kunde ha. Det naturligaste är kanske, att läsa det som »avbild». De två orden ha också använts med samma betydelse i Lidners dikter. Viktigare är, att »urbild» troligen har denna mening i Kellgrens egen dikt *Sigvarth och Hilma* »Änglars urbild».³

I 1700-talets svenska hade »urbild» emellertid oftast betydelsen modell till ett konstverk, i direkt eller figurlig mening. Så hade t. ex. Kellgrens bästa vän Clewberg använt ordet i sitt tal till Gustaf III 1778 (*Stockholms lärda tidningar* 1778, nr 18) och samma betydelse hade ordet i en kvick recension i *Stockholms Posten* 1784, möjligen skriven av Kellgren själv. I det recenserade skaldestycket kan man läsa om ett konstverks »levande Modeller» eller, som det också heter, »Originaler», men tidningen använder i sitt referat i stället uttrycket »urbilden» till en målning.⁴

Då Franzén i sin *Sång öfver* [— — —] *Creutz* för ett ögonblick närmast tänker på Kellgren har ordet samma ursprungliga betydelse, då det användes i en nyplatonisk mening: i Creutz diktning målas skönheten »så ren, så ljuf [— — —] Som i Elyséens flod / Hennes bild för Platos anda stod. / Höga skugga! ren dit opp försvunnen, / Ser du henne der i himmelsk dag: / Ser en urbild här ej funnen, / Till din dröm om skönhet och behag.» / Förhållandet mellan konstverket och modellen har här överflyttats till att gälla förhållandet mellan drömmen och dess motsvarighet, dess »urbild», i verkligheten. Först i himlen finner skalden den förebild, den modell, som han behövde för att kunna fullfölja och utforma sin

¹ *Upplysningstidens romantik* 2, Sthlm 1920, s. 206.

² Senast *a. a.*, s. 292 f. Ek, *a. a.*, s. 202. Om ordets betydelseskiftningar se J. V. Johanson, *Till Kellgrens sista diktning. Språk och stil* 1918, s. 88 ff., där dock exemplen från 1700-talet ensidigt tagits från Lidners diktning. I en dikt till Lidner i *Stockholms Posten* 1779 29/9, 216 har »urbild» betydelsen bild = liknelse. Johanson anför ur ett samtida lexikon (Möllers): urbild = original, men »original» kunde också betyda modell för ett konstverk (jfr nedan).

³ Johansson gör skillnad på ordets betydelse i *Sigvarth och Hilma* och i *Den nya skapelsen*. I den senare dikten använder han tolkningen »idealtbild», d. v. s. »en tanke, en idé eller över huvud taget något abstrakt, försinnligt i en bild» (*a. a.*, s. 90).

⁴ *St. P.* 1784 17/2, 39. Den recenserade dikten är *Aerostatisk Tidning inlupen*, då [— — —] *Carl Abraham Sylvan*, och [— — —] *Christina Catharina Ekelund*, *firade sin glada bröllops-Dag* etc. Carlsrona 1784. Andra exempel på samma användning av »urbild» finnas i tidningen *Sanning och Nöje* nr 63, 64 (s. 253) *Målning af En Rätt Wän*: »Se här en målning utaf Wänner; / En bild, hwars urbild är så rar; och under ett porträtt av en känd ordensbroder: »Man här en teckning ser hwars urbild werlden känner», cit. från A. Kinberg. *Par Erioles gustavianska period*. Sthlm 1903, s. 4. Lamm har funnit den tidigaste användningen av ordet i Sverige i fru Nordenflychts *Skalde-Bref Till Criton (Våra Försök* 2, Sthlm 1754, s. 8). Också där är den ordagranna, icke överförda betydelsen den här nämnda. Samma betydelse hade ordet på tyska, se C. W. Lüdekes *Allg. Schwedisches Gelehrsamkeits-Archiv*, Leipzig 1781, I, tillägnan under en bild av Gustaf III: »Dem erhabenen Urbilde dieses schwachen Abdrucks.»

»dröm om skönhet och behag», så måste dessa rader tolkas (»Denna värld» däremot, som under skaldens jordeliv måste utgöra verklighetsunderlaget för hans fantasi, var enligt Franzén »dunkla minnen / Från en forden ande-sfer». Det ger ett exempel på den fundamentala skillnaden mellan Franzéns platonism och Kellgrens »romantik»). Också Tegnér har använt »urbild» i betydelsen modell i vidare mening.¹

I varje fall är det tydligt, att även Sulzer, just i den av Lamm citerade meningen, använder ordet på samma sätt: »Durch dieses Wort [Ideal] drückt man überhaupt jedes Urbild eines Gegenstandes der Kunst aus, welches die Phantasie des Künstlers, in einiger Ähnlichkeit mit Gegenständen, die in der Natur vorhanden sind, gebildet hat, und wonach er arbeitet.»² Sulzer menar att ideal är den modell, det föremål, här den »urbild», som konstnären skapar i sin fantasi och som han sedan söker avbilda. Så vitt jag kan se är det närmast denna Sulzers tolkning av ordet »ideal», som Lamm har anbringat på Kellgrens »urbild».

Kvinnan och konsten har Kellgren förr sammanställt. Det är framförallt i kvinno-skildringarna han gör liknelser med målarens verk (t. ex. i *Mina löjen*).³ Möjligen kan de kända raderna, om man pressar deras bildspråk, tolkas sålunda: Hilma är den rätta modellen för det konstverk som allgoriskt framställer »Skönhet och Behagen». Då dikten först publiceras i *Stockholms-Posten*, stavas dessa ord med stor bokstav, och för 1700-talet var det fullkomligt naturligt att tänka sig dessa egenskaper personifierade och avbildade.

Kellgren har en gång, måhända till samma adressat som *Den nya skapelsen*⁴, skrivit en liten strof:

Naturen skapte dig, at en gång sammansätta
Alt hvad fullkomligt fins i dygder och behag;
Och konsten gret af harm, at ej et enda drag
Var til at öka eller rätta.

Dess titel, »Under et Fruntimmers Porträt» (SVS 2, s. 345), kunde med den här givna tolkningen sättas över inledningsstrofen till hans vackra kärleksdikt. Kanske har Hilma varit »urbilden» till ett porträtt, där Kellgren tyckt sig se »Skönhet och Behagen» avbildade.

Hilmas »gestalt blir den norm, efter vilken han fattar all skönhet i naturen», säger Lamm⁵ och illustrerar detta med en strof: »I alt din lånta teckning kännes» etc. Den citerade versen är ju emellertid bara inled-

¹ Johansson citerar (*a. a.*, s. 92 f.): »Hvad skulle väl konsten vara i allmänhet annat än den sinliga, bildande framställningen af en evig urbild.» På ett annat ställe: »den urbild till din sköna sång, / hvars drag du gått att minnet lära». Johansson nämner också (s. 95) sången över Creutz, där Franzén »platoniserar en reminiscens från Den nya Skapelsens ledmotiv», men utgår från sin mera romantikfärgade uppfattning av omkvädet i Kellgrens dikt.

² J. G. Sulzer, *Allgemeine Theorie der schönen Künste* 1, Leipzig 1771, s. 554 (*Ideal*).

³ Om man undantar Kellgrens Sergelbeundran, som särskilt i översättningen av *Horatii Bref til Pisonerne* (SVS 2, s. 294) bär nyklassicismens prägel, var hans konstantresse tämligen begränsat. Bland hans kvarlätenskap fanns intet konstverk upptaget. Sinnebildskonsten har möjligen satt sin prägel på *Ödmjukt Ämbets Memorial, Cantate* 1789 och *Dälden* samt (jfr SVS 7, s. 57) Aurorabilden i Åboodet.

⁴ Se Ek, *a. a.*, s. 203.

⁵ *Uppl. rom.* 2, s. 293.

ningen till skaldens många exempel på, att all skönhet över huvud taget påminner honom om den älskade och kommer honom att se hennes bild framför sig.

Kellgrens tankar om kärlekens betydelse visar inte någon alltför genomgripande omvandling i sångstroferna. Han har i andra dikter för kärleken lämnat den kunskap »Visdoms djupet» kunde skänka.¹ Han har också i den både sentimentala och eleganta kärleksbikten *Til Fredrica* avstått från att »Hjeltars qväden börja», som rondon uttrycker det, att vara »våldets sångare» heter det här, eller att söka efter »Lyckans skatter», här att bli en »guldets dyrkare».² »Friggas vänskap» skall ersätta allt.

Också tidigare har han använt sig av en av dessa vanliga invokationer till kärlekens makt och lockelser såsom övergående och ersättande allt annat, som livet kan bjuda. I Propertius' elegi *Til Tullus*, som han översatt (*St. P.* 1781 13/2, 36) får Atens visdom och Asiens prakt stå tillbaka för Cynthia: »Ach! när jag Cynthia ser, jag hela världen sett», heter det som ett förebud till omkvädet i *Den nya skapelsen*. I Kellgrens tidigare diktning höra vi samma lovprisande av kärleken. Ingen njutning, ingen annan passion, inga mänskliga strävanden kunna uppväga den.³

Rondon kan betraktas som en enhetlig dikt som väl passar in i utvecklingen av skaldens övriga vackra men ytliga och föga originella kärlekslyrik. Den oskyldiga och en smula sentimentalt allvarliga tonen visar dess släktskap med *Sigvarth och Hilma* och *Til Fredrica*. Den sistnämnda dikten hade i den version Sylwan funnit⁴ inte fullt samma djupa mollton som i de samlade skrifterna; raderna »Förr än sorgerne och döden / Hunnit ända dina dar —» äro ett senare tillägg.

Såsom rondon här tolkats hör den till en art inom Kellgrens produktion som har föga gemensamt med den övriga delen av *Den nya skapelsen* och förefaller inte som en naturlig utgångspunkt för den stora dikten. På motsvarande sätt som rondon låter hymnen inränga sig inom ett annat område i Kellgrens lyrik och den kan också, inte enbart i fråga om stilen utan också med avseende på innehållet, betraktas som en sluten enhet. Då man läser hela dikten och börjar med omkvädet, tycker man sig finna två av varandra oberoende inledningar. Den *andra* strofen är fullständigt fristående i förhållande till den första och det är den som innehåller upptakten till de närmast följande. Om man vid läsningen börjar med den, kommer också hymnens sista strof att bilda en naturlig avslutning, sedan Kellgrens förkunnelse helt och fullt kommit till uttryck. Dikten börjar då:

Död låg naturen för mit öga
Djupt låg hon för min känsla död.

Utgångspunkten är den känslolöses syn på naturen. I en följd av strofer skildras så uppvaknandet, då jorden framstår i en ny dager, och därefter avslutas hymnen med en sammanfattning av vad de föregående stroferna exemplifierat:

¹ *Den nya skapelsen*, SVS 2, s. 306. Jfr L. Josephson, *Kellgren och samhället*, Uppsala 1942, s. 323 f., 337 ff.

² Jfr *Den nya skapelsen*, SVS 2, s. 306 f. *Til Fredrica*, SVS 2, s. 313.

³ Jfr Josephson, *a. a.*, s. 323 f., 335 ff.

⁴ *Kellgrens-minnen Ord och Bild* 1913, s. 294.

O lefvande förstånd af tingen!
 O snillet, känslans hemlighet!
 Hvem fattade dig Skönhet? — Ingen
 Förutan den som älska vet.

Lägges tonvikten på ordet »levvande», kommer onekligen denna strof att bilda ett naturligt komplement till den, som här betraktas som hymnens första, där den »döda» världsuppfattningen återges. I själva verket har också denna »första» strof sin motsvarighet just i inledningen till en annan dikt av Kellgren, som brukar sammanställas med *Den nya skapelsen*, nämligen odet *Til Grefve Oxenstierna öfver Poemet Dagens stunder*:

Naturen misskänd, glömd, föraktad,
 Ej mer sin älsklings dyrkan fick:
 Död för den usle Landtmans blick
 Stum, vid den Lärdas glas betraktad.

Naturen har blivit död för människorna, detta motiv utvecklas vidare i fortsättningen för att den plötsliga förvandlingen skall framstå så mycket mera verkningfull:

Åt menskjan nya sinnen skänktes
 Och nya himlar och ny jord.

Kellgren låter Oxenstierna, den av Apollo utsände, framkalla detta under, men det är snarast ett av tidens oden över skaldekonsten han skapat.¹ Världen undergår genom »Apollos blida magt» samma metamorfos i Kellgrens första större diktskapelse, odet till konungen 1775. Att han i varje fall hade detta sitt ungdomsverk aktuellt då han skrev *Den nya skapelsen*, eller rättare hymnen, framgår av de likartade uttryckssätten.² I det tidigare arbetet sker förvandlingen under århundradenas lopp genom kulturens verkan, i de två senare däremot sker den med ens, genom en uppenbarelse. Oxenstiernaodet uppehåller sig utförligt vid den oförmåga att se och känna naturens skönhet, som utmärkte »En blind, på nytt förvildad slägt». Kanske väntar man en motsvarande bredd, då jordens skönhet inför de uppväckta skall framställas. Men detta andra led av diktens antites tränges ihop till endast ett par vackra ehuru abstrakt hållna verser. *Den nya skapelsens* hymn ger oss i stället med en verkningfull uppräknning denna förvandling av naturen i dess skiftande

¹ Jfr Gyllenbåga, *a. a.*, s. 207 och Josephson, *a. a.*, s. 337 f. Kellgren införde sitt ode i Knös' *Samling af Svenska vitterhetsstycken* 1789, s. 121 ff. (Se Ek, *Om Kellgrens sista diktning*. *Sammlaren* 1910, s. 234.) Där finnes (s. 101 ff.) också Thorilds ode till Leopold, *Skaldekonsten*, där samma uppfattning av dikten och diktaren framlägges:

Ett Allmagts *Varde!* tingen kallar
 Ur Intet, at mot lifvet le:
 Hvad var det Ljus kring Verlden svallar,
 Förnn Skalden hänryckt sade: *Se!*

Denna Shaftesburyska uppfattning av poesien var ännu ovanlig i Sverige, men Thorild hade givetvis nått den oberoende av Kellgren.

² Se *SVS* 7, s. 56. Jfr även Gyllenbåga, *a. a.*, s. 43. Där påpekas dessutom, att i Kellgrens senare produktion står översättningen av Horatius andra ode i första boken nära Oxenstierna-odet. Mercurius spelar där samma roll som Apollos utsände i den tidigare dikten. Översättningen upplästes av Kellgren i Svenska Akademien 1788. (Se *Sv. Akad:s dagbok*, utg. av H. Schüek, Sthlm 1916, s. 279.)

former. Här möter man fortsättningen av det motiv, som angives av den första strofen i skaldehyllningen, men som där icke får sin naturliga utveckling.

Lovsången till Oxenstierna kulminerar i följande strof:

Djupt i vår själ hans stämma sänktes,
 Stor blef förtrollarns verkning spord:
 Åt menskjan nya sinnen skänktes
 Och nya himlar och ny jord.

Det är en livsåskådningens förnyelse, som Kellgren vill skildra, här liksom i *Den nya skapelsens* hymn. Den nyss citerade strofen brukar också ses som ett förebud till den senare dikten. Skalden har sökt sig fram mot ett uttryck för känslans och fantasiens genomgripande betydelse och han har knutit denna förkunnelse till en lovsång, en gång till dikten och diktaren, en annan gång till kärleken, förmågan att älska.

1786 hade Kellgren i Svenska akademien läst upp sin skaldehyllning, och redan följande år tar han ännu en gång upp ett liknande motiv, nu i samband med Thorild.

Den nya skapelsens vers skiljer dikten milsvitt från hela Thorilds produktion, men dess förkunnelse kunde likaväl ha varit Thorilds. »Det intressanta och från tidspsykologisk synpunkt betydande med denna dikt är, att Kellgren upptagit och gjort till sin andliga egendom väsentliga delar av motståndarnes [— —] läror», säger Blanck härom.¹ Dessa läror från Thorild hade sedan länge trängt sig på honom, och några anmärkningar om Kellgrens uppfattning av motståndaren kunna därför vara på sin plats. Redan då han för *Utile dulcis* tävling 1782 fick *Passionerna* till bedömande, visade han ett utomordentligt intresse², som också tar sig uttryck i hans offentliga uttalande (*St. P.* 1782 26/2, 48) och som blir så mycket mera markant, om man erinrar sig, att Vitterhetsakademien samma år lämnade Thorilds tävlingsdikt *Inbildningens nöjen* obekant. Det var Thorild som med sin avvisande stolthet och sitt förakt öppnade fientligheterna dem emellan.³ Senare, 1788, visade Kellgren en viss förståelse för dennes häftiga reaktion mot den blandning av kritik och beröm, som åtföljde *Utile dulcis* pris. Han gör då ett intressant uttalande angående bestämmelserna för Svenska akademiens pris för dramatisk diktning. Akademien bör »stödja sitt bifall på ganska korta skäl och sitt afslag på inga. En obelönt Auctor tycks äga fullt nog af denna tysta fördömelse, utan att man ökar dess tyngd genom Critiker, som alltid reta mer än upplysa, och som ofta torde leda till obehagliga skriftväxlingar. Äfven den Författare, som vunnit belöningen, är bäst belåten med ett allmänt bifall och smickras långt mindre af ett tillagt beröm för tiondelars förtjenst, än han finner sig sårad, då den tionde förnekas.» Och Kellgren tillägger en karakteristik, som sedan upprepas i hans *Strödde reflexioner*: »Det reteligaste Gud skapte, var en Auctors fiber.»⁴ Kellgren

¹ Blanck sammanställer Kellgrens dikt med Thorilds *Inbildningens nöjen*. *Den nordiska renässansen i sjuttonhundratalets litteratur* (Uppsala) Sthlm, 1911, s. 357 f.

² Se B. G. Westbergs brev härom till Olof Knös, meddelat av G. Lindstén i *Samlaren* 1916, s. 222.

³ Liksom i fråga om sina första Leopoldrecensioner drevs Kellgren av polemiken över till en rent negativ ståndpunkt.

⁴ *Sv. Akad. dagbok*, s. 516, Kellgrens *Samlade skrifter*, Sthlm 1796, 3, s. 216. Uttalan-

tycks tala av egen erfarenhet som vitter domare — det är ju i den egenkapen han yttrar sig — och den ömtålighet som utmärkte »en Auctor» kan i detta sammanhang snarare avse Thorild än honom själv¹, och det är väl sina offentliga »obehagliga skriftväxlingar» med denne han åsyftar i första hand, om han också ägnar en tanke åt sin kontrovers med Leopold. 1792 gör han som »Philosophen på landsvägen» en liknande reflexion men nu med mera bitterhet. Thorild hade just i *En Kritik öfver Critiker* återupptagit striden utan att fästa sig vid det erkännande han fått (se nedan s. 44 f.). »En *Enthusiast* har alltid stöd af en Part», säger Kellgren, »en ovedlig Domare gör sig alla til ovänner. Man älskar häldre at lastas i alt, än at berömmas med inskränkning» (*Saml. skr.* 3, s. 203).

Kellgrens kritik av motståndaren kunde inträffa vid tidpunkter som vid första påseendet verka egendomligt valda. I sina *Anmärkingar* till *Man äger ej snille* anklagar han de »epileptiska» skalderna för att vilja »Förkasta rim och meter såsom fjättrar för Snillet» (*St. P.* 1787 6/10, 234) men skrev samtidigt orimmad vers både i *Sigvarth* och *Hilma* och — av hans ord att döma — i en nu försvunnen dedikation till konungen. I denna tycks han uppenbart ha dragits mot »Thorenianism»: »Är det vers? Är det Prose? Är det intet något sluttande till Thorenianisme? Jag är i närvarande tillstånd ej i stånd att sjelf dömma mig.»² De sista orden ge en talande bild av hur osäker den stränge smakdomaren vid denna tid var i fråga om sin egen stil. Det förefaller som om Kellgrens gamla intresse för Thorild väckts till liv i samband med det förnyade studium han ägnade honom för kritiken i anmärkningarna från 1787. Han hade där hånat vissa uttryck i Thorilds *Passionerna* och *Inbildningens nöjen*, men dessa uttryck skulle han själv snart använda i *Den nya skapelsen*.³ I samband härmed kan det vara skäl att påminna om Ljunggrens observation, att *Stockholms Posten* ur *Samling af svenska vitterhetsstycken* 1789 återgav endast två fabler av Gyllenborg, en dikt av Leopold och en av Thorild, *Mansur vid Caucas* (*St. P.* 1789 11/7, 158). Man får väl anta att Kellgren gjort urvalet och alltså givit sin gamle motståndare denna hedrande plats.⁴

När Kellgren parodierar Thorild eller när han i stället följer i dennes fotspår, diskuteras ännu i dag.⁵ I *Nytt försök til orimmad Vers* 1783 visade han sig som en mästare i den stil han egentligen vill avhåna. Det

---

det i akademien skiljer sig på det hela taget från den där gängse smaken och tonen genom sin frigjordhet i estetiskt avseende och sin frispråkighet.

¹ Aug. Peterson, som icke känner till i vilket sammanhang Kellgren gjorde detta uttalande, anser, att »det vore fullkomligt meningslöst», om det »inte gällde honom själv» (*Kellgrens Dumboms lefverne, upplysningsdokument och självbekännelse. Modersmåslära-rens förenings årsskrift* 1937, s. 254).

² SVS 6 (i det följande cit. *Brev*), s. 175. Lamm citerar detta uttalande i samband med den thorildianska stilen i *Dälden* från 1789 (*Uppl. rom.* 2, s. 490).

³ Se H. Lindgren, *Kellgrens »Nya skapelsen» och dess källor*, *Sv. Dagbl.* 1897 3/7 och *Ek, Samlaren* 1910, s. 232 f., *Studier till Sylwan*, s. 223. »De höga Spherers harmoni» förekom dock inte, då dikten först trycktes i *St. P.* I stället för Spherer står där »Hwirflar». Här tycks Kellgren vara inne på Cartesius' hypotes om den himmelska materiens virvlar, som han också avhånade i dikten *Man äger ej snille* och dess *Anmärkingar*.

⁴ G. Ljunggren, *Svenska vitterhetens häjder*, Lund 1873, 1, s. 503 f.

⁵ Jfr Blanck, *Kellgrens »Cantate. Den 1 Januari 1789»* HLS 1936, s. 317 ff. (omtryckt i förf:s *Bellman vid skiljovägen*, Sthlm 1941) och B. Möller, *Poesi eller parodi? En Kellgrensdikt i ny belysning. Stockholms Tidningen* 1936 7/10.

var då den första Thorildfejden rasade. I kantaten 1789 måste man väl se en efterbildning. Ett mellanting mellan parodi och imitation finner man emellertid 1787, då Kellgrens inställning var särskilt tveksam. I en av kungörelserna från Sällskapet Pro sensu communi detta år (*St. P.* 3/10, 231) citerar han en fingerad tävlingsskrift¹:

Mild, på dallrande ätherns våg,
Kom du, 'o Snille! o flägt af Gudomlighet!
Allfaders förstfödde. Kom och såg — Ach! hwad!
Mörkret, wimlet, mistet, cahos:
Myslog, och böd: *Warde ljus! och det wardt ljus:*
Skick! och det wardt skick.

Detta är enligt Kellgren diktens början. »Den cursive stilen utmärker de ställen som Sällskapet ej ogillat», tillägger han. Han ger exempel (skrivna av honom själv) på en diktning både i en thorildsk och i en väljudande men menlös »fransk» stil och finner trots all stränghet i kritiken, att båda dikterna »ägde dock här och der några wackra ställen, löften om tillkommande bättre försök». Den nämnda »kungörelsen» ger först och främst en intressant bild av hur Kellgren vid denna tid tvekat om, hur Thorild borde bedömas, hur han samtidigt med »anmärkningarnas» kritik har svårt att frigöra sig från en viss beundran för dennes diktning. Den visar emellertid också på vilka olika vägar ett nytt uppfattningssätt trängde in i honom.

I *Den nya skapelsen* finnas tre strofer, där man särskilt blir påmind om Kellgrens Thorildstudium. De äro inskjutna i rondopartiet, som i sin helhet vänder sig till Hilma. Den första av dessa strofer skulle emellertid kunna vara skriven med tanke på icke Hilmas men »inbillningens» trollmakt:

Ej nog — du sjelfva fasan gläder,
Du fyller afgrundar med ljus;
Du öknarna i blomster kläder,
Och kjusar i ruiners grus.

I första hand igenkänner man Clewbergs sorgetal över Lovisa Ulrica, närmare bestämt dess »målning af Inbillningen [— — —] stor, rik, original och sann» för att citera Kellgren (*St. P.* 1783 7/5, 103):

Ån här ett paradys för mina ögon träder,
Som badar sig i vin, som sig i blomster kläder;
Ån min förskräckta syn, i obebodda land,
Ser vandraren förqväfd af heta öknars sand.²

Kellgrens bilder påminna emellertid även om en annan lovsång till »inbildningen», nämligen Thorilds, som besjunger denna kraft som skapar »en himmel i ödemarken: och en qwalafgrund i sälhetens sköte».

Hymnens uppfattning av »inbildningen» kommer i varje fall nära Thorilds: »denna Sinnets inre Liflighet, genom hvilken alla bilder återställas,

¹ Jfr S. Arvidson, *Thorild och den franska revolutionen*, Sthlm 1938, s. 84 f. och Josephson, *a. a.*, s. 337.

² *Sorge-tal, öfver* [— — —] *Lovisa Ulrica* [— — —], Åbo [1782], s. 38 f. Blanck har gjort denna sammanställning med *Den nya skapelsen*, men citerar andra strofer därur (*Den nord.ren.*, s. 358 f.).

lysa och brinna». Thorild fortsätter: »I denna sista mening är Inbildningen det INRE SINNET, och en strimma af Gudomligheten. Skald är den som uplifvas af den starkaste [— — —].» Orden kunna läsas som en kommentar både till hymnens syn på »inbildningen» som »en fläkt ifrån det höga» och Oxenstiernaodets ord om »styrkan / Af snillet's gudomsfulla röst». Thorild räknar upp »inbillningens» många »tjuste dyrkare» och nämner bland dem också den älskande.¹ På samma sätt, tror jag, vill Kellgren besjunga »inbillningen», det är den som i första hand får hans hyllning, men de olika sätten att tjasas av den, genom skaldekonsten eller genom kärleken, äro hos honom icke sammanförda i en dikt.

I det nyss anförda diktfragmentet i Thorilds stil är »snillet» en »fläkt af Gudomlighet» och spelar samma roll, får samma gudomliga och nyskapande kraft, som skaldekonsten i Oxenstiernaodet och känslan eller »inbildningen», »en fläkt ifrån det höga», i *Den nya skapelsen*. Liksom i den sistnämnda dikten (och liksom Thorild i sitt nyss citerade ode *Skaldekonsten*) har Kellgren anknutit till Bibelns skapelseberättelse.² Det blir för honom något av en religiös väckelse att se den »döda» naturen väckas till liv vare sig det är »snillet», skaldekonsten eller kärleken som skänker honom förmågan att se undret.

Den strof i *Den nya skapelsen* som närmast föregår rondon kännetecknas enligt Ek av en viss språklig oklarhet. En konstlad ordföljd utmärker i själva verket båda de strofer som bildar övergången till det senare partiet av dikten:

För mig när du naturen målar
Til Himlar utaf ljus och väl,
Hvad är Du? — återbrutna strålar
Af Hilmas bild uti min själ.

Hon är det i min själ, hvars stämpel
Til Skapelsen förskjutning bär;
Och Jorden upstod til et Tempel
Der hon Gudomligheten är.

Ordföljd och uttryckssätt äro, trots den uttrycksfulla skönheten, så onaturliga, att de sticka av mot de övriga stroferna. Redan på denna grund kunde man tycka att det vore naturligare att här se en frampressad förbindelseled än ett parti som organiskt vuxit fram ur rondon.³ Stroferna kunna vara inspirerade av hymnen men tillkomna för att giva denna samma adress som rondon och därigenom förena två heterogena dikter. Detta skulle ge en naturligare förklaring till att dessa två strofer så tydligt ge intryck av att vara den skarv som Ek funnit mellan *Den nya skapelsens* två partier.

Namnet Hilma saknas i rondon och däri ser Lamm ett av bevisen för att denna icke tillkommit först, medan Ek däri funnit ett stöd för sin

¹ Thorild, *Samlade skr.* utg. av Sv. vitterhetssamf. 1, s. 63, 70, 67. Se f. ö. Blancks samlingsställning, senast a. a., a. ss.

² Kanske är det ej utan orsak, som man i *Den nya skapelsen* kan höra en återklang från Kellgrens mycket tidiga *Ode öfver Kristus*, hans enda religiösa dikt. Frälsaren liknas där vid solen »Som ljus och lif åt verlden ger» (*SVS* 2, s. 20. Jfr s. 303 »Kom så en fläkt ifrån det höga, / Och ljus och lif i verlden böd»).

³ Jfr Ek, *Studier till Sylwan*, s. 207.

teori.¹ Namnet, som är en nyskapelse av Kellgren, förekommer för första gången i *Sigwarth och Hilma*. Där passår det onekligen med sin ossianska klang och naturligast vore om det från början skapats för denna dikt.² I *Den nya skapelsen* möter man det endast på ett ställe, nämligen just i en av de två strofer som förmedla övergången från den nya förkunnelsen till den vackra men ytligare kärleksvisan. Namnet kan samtidigt med dessa strofer ha blivit insatt i sista hand därför att hela den stora dikten skulle få samma adressat som *Sigwarth och Hilma*.

Av de tre i rondons text »inskjutna» stroferna har den första redan citerats (»Ej nog — du sjelfva fasan gläder» etc.). Den utvecklar hymnens tema, naturens pånyttfödelse, men den stora förvandlingen är icke längre mera allmänt känslans, kärlekens verk utan Hilmas, diktens filosofiska syftning har vänts till en hyllning åt henne. Inne i rondon finnas två andra »inskjutna» strofer, som icke funnos med i *Musikaliskt tidsfördrif*. De överensstämma närmast med de, nyss anförda, strofer som förena hymnen med rondon, besjunga liksom dessa Guds uppenbarelse i Hilma:

Och när min tanka hänryckt vimlar
Och flyr, och söker trängtande.
Och söker genom jord och himlar
Det sälla stoftets skapare;

Och frågar, i hvad skepnad fattas,
At öm, och god och glad och mild
Vår högsta dyrkan värdig skattas? —
Då visas han mig i din bild.

Det visar sig alltså, att de strofer, som tidigare varken räknats till hymnen eller rondon bilda en enhet, trots att de i dikten inte följa efter varandra.

Man har ingen skyldighet att förutsätta, att stroferna i en dikt tillkommit i den ordning de ha i det fullbordade verket. Den inre frändskapen mellan de olika stroferna ger härvid större möjligheter att avgöra, vilka som skapats samtidigt eller i en omedelbar följd.

Det är i regel omöjligt att bestämma tidpunkten för den första ingivelsen eller uppslaget till en dikt. Att *Den nya skapelsens* rötter sträcka sig långt tillbaka i tiden har redan antytts.

Kellgren har själv lämnat ett vittnesbörd om sitt sätt att arbeta. Jag har, säger han, »sällan hunnit mer, än bli varse i språnget vissa nya ämnen som lupit mig genom hufvudet; men så ofta de frapperat mig, så ofta de väckt någon *moderidé* har jag fäst den med några ord, och lagt den i magasinet att gömmas till en annan mera läglig tid». Som exempel nämner han *Man äger ej snille för det man är galen*, vars titel han hade »sen tvänne år förvarad».³ Kellgrens brev ger oss möjligen en fingervisning om hur man bör fatta hymnens tillblivelse — det är den som här närmast intresserar. Dess »*moderidé*» kan ha blivit medveten för honom samtidigt som eller förr än han skrev sitt ode till Oxenstierna, och det

¹ Lamm, *Uppl. rom.* 2, s. 202 f., Ek, *Studier till Sylwan*, s. 202.

² Se Lamm, *Uppl. rom.* 2, s. 193. Jfr även namnen på ett berömt kärlekspar från medeltiden, Eginhardt och Emma, skildrat bl. a. av Baggesen (Josephson, *a. a.*, s. 211).

³ Brev s. 197, 13/3 1788. *Man äger ej snille* »Insändt til Sällskapet: Pro Sensu Comuni, d. 1 sept. 1787».

är denna »moderidé» han vid upprepade tillfällen sökt utveckla. Hymnen saknas i hans egen diktförteckning i »K. och k.-brevet» från 1788. Detta hindrar inte, att han långt tidigare fått väckelsen till den, men att resultatet ännu endast förelåg i form av odet till Oxenstierna. Han skrev ofta sina dikter i etapper, det intygas av samma brev, där han talar om sin »grå bok: den innehåller ett fröhus till flere vittra arbeten» och där han nämner en hel samling ofullbordade dikter. Dessa voro »mer eller mindre avancerade» och det är heller inte *alla* sina ofullbordade dikter han namnger. »Några andra ämnen hafva strax vid sin upprinnelse fordrat en utveckling som tid efter annan å båton rompu blifvit fullföljd. Det är endast dessa jag här vill nämna.»

Både Kellgrens egen och andras diktning har satt spår i *Den nya skapelsen*. Man har pekats på hans kungaode från 1775, på Clewbergs ode över Lovisa Ulrika, tryckt 1782, som blev recenserat 1783 av Kellgren i *Stockholms Posten*, och från följande års svenska produktion har inspirationskällorna varit rikliga. Gyllenbåga har uppmärksammat samstämmigheten mellan hymnen och N. L. Sjöbergs ode Skaldekonsten, vilket trycktes för första gången i *Stockholms Posten* 1784 (12/1, 8). Det tycks också ha verkat inspirerande på Oxenstiernaodet¹, vilket f. ö. ger ett belägg på samstämmigheten mellan Kellgrens två dikter. Samma år utkommo Adlersparres översättning av Dorat, *Begäret*, och Thorilds *Inbildningens nöjen*. Att Kellgren genast läst dessa dikter är tämligen säkert. Dorat hörde till hans favoritförfattare och hade nu blivit tolkad av en av Utile dulcis pristagare.² Thorilds verk var tillägnat Kellgren. 1785 kunde denne i tidskriften *Minerva* läsa Baggesens *Til Zeline*.³ 1785 skrev också Kellgren sitt minnestal över Wellander, där man kan höra »en förklång till Den nya Skapelsen». ⁴ Samma år kan han ha läst *Dagens stunder*, där man spårar »en släktskap med Kellgrens Nya skapelsen» och Kellgrens ode över denna Oxenstiernas dikt skrevs i början av följande år.⁵ 1787 kunde han läsa Baggesens *Emma* med dess hymn till kärleken⁶ och samma år skrev han sin Thorildefterbildning, där han liksom i *Den nya skapelsen* utgår från Bibelns skapelseberättelse.⁷

Några senare data ha vi icke för hymnens litterära inspirationskällor. Antar man ett gemensamt ursprung för hymnen och odet till Oxenstierna (1786), bli de skönjbara intrycken från Adlersparres arbete i båda dessa dikter förklarliga.⁸ Annars skulle Kellgren först i odet ha upptagit svaga reminiscenser från den relativt obetydliga Doratöver-

¹ Gyllenbåga, *a. a.*, s. 208 ff. Där får man emellertid en missvisande jämförelse mellan ett parti ur Sjöbergs dikt och en strof i Oxenstiernaodet: »Förgäfves mer, o Dagens Gud!» etc., vilken kan föras tillbaka på en strof i Kellgrens egen tidigare dikt, *Förviflan*: »Fåfängt! — strömmar utaf ljus» etc. (*SVS* 2, s. 210 f.).

² Adlersparre fick accessit samtidigt med Thorild 1782 (se *St. P.* 1782 26/2, 48).

³ Om reminiscenser i *Den nya skapelsen* från dessa dikter se *SVS* VII, s. 56, Blanck, *Den nord. ren.*, s. 358 f., Lamm, *Uppl. rom.* 2, s. 200 f., Sylwan i *Studier tillägnade Henrik Schück*, s. 252 f.

⁴ Lamm, *Uppl. rom.* 2, s. 205.

⁵ Lamm, *Johan Gabriel Oxenstierna*, Sthlm 1911, s. 280, 274 f.

⁶ Jfr Josephson, *a. a.*, s. 212.

⁷ I ett brev skrivet sommaren 1787 (s. 165) travesterar Kellgren skapelseberättelsen, som tydligen lätt har givit honom associationer vid denna tid.

⁸ Jfr Lamm och Eks diskussion härom. *Uppl. rom.* 2, s. 202. *Studier till Sylwan*, s. 194 f.

sättningen för att sedan flera år senare ta särdeles starka intryck av den då han skrev hymnen. Rondon, som man inte kan följa lika långt tillbaka i tiden (se nedan s. 52 f.) bär inga påtagliga spår av den. Exakt samma resonemang kan föras beträffande förhållandet mellan de två Kellgrendiktarna och Sjöbergs *Skaldekonsten*.

Sin förkunnelse av känslans förmåga att tränga fram till områden, som aldrig lärdomen eller visheten kan nå delger Kellgren i Oxenstiernadiktens första version och i hymnen. Vad som här är nytt i hans diktning är framförallt hänförelsen och den starka känsloupplevelsen. I sin erotiska diktning bryter han samtidigt med sitt föregående genom att stryka alla lasciva, ja nästan alla sinnliga inslag. Denna omvandling kommer icke plötsligt, men den blir så påtaglig under senare hälften av 1780-talet att man sökt finna en personlig inspirationskälla till den. Det är i varje fall tydligt, att Kellgren åren 1786—87 var fylld av en för honom ovanlig verksamhetslust och skaparförmåga. 1786, det år då han skrev sin dikt till Oxenstierna, hade han nyligen tillträtt sitt ämbete som teatercensor och i Svenska akademien måste han som dess förste direktör hålla åtskilliga väl utarbetade hälsningsanföranden till de nyvalda ledamöterna. Trots detta tidsödande arbete var det nu han förberedde sin gärning i sällskapet *Pro sensu communi*, vars teser publicerades på nyåret 1787. Detta år författade Kellgren i sällskapets namn den ena »kungörelsen» efter den andra, försvarade det mot belackarna och skrev för dess räkning sin stora upplysningsdikt *Man äger ej snille för det man är galen* och, antagligen tillsammans med Rosenstein, dess ståtliga prosakommentar. Under åren 1786—87 skapades också *Gustaf Adolf och Ebba Brahe*, den enda av Kellgrens operor, som kan sättas i jämbredd med hans *Gustaf Wasa*. Slutligen visade han genom *Sigvarth och Hilma* liksom året innan genom odet till Oxenstierna en ny fas i sin lyriska diktning. Hans verksamhetslust tog sig också uttryck i en för honom sällsynt lång och ansträngande resa under sommaren 1787.

Den nya inspirationskälla som Lamm velat finna bakom Hilmadiktarna var enligt hans undersökning¹ kärleken till Hedda Falck. Vill man se en dylik bakgrund till *Den nya skapelsen* får man andra dateringsgrunder, som emellertid ge liknande resultat som de nyssnämnda. Eks datering av *Den nya skapelsen* ur psykologiska grunder är för mig svårförklarlig: »Inspirationen kommer nämligen inte från 'den förtärande passion', varom Kellgren skriver i september [1789], utan från den minnesbild skalden ägde i sin själs djup», sedan Hedda Falck brutit med honom. Emellertid är det sannerligen inte någon svårmodig stämning som fyller Kellgrens hymn. »Medan Sigvarths utbrott blivit märkt av det klagande vemod, som behärskar hela den dikten [*Sigvarth och Hilma*], så finns det en inre visshet, en jublande och segrande självförtröstan i Kellgrens bekännelse i *Den nya skapelsen*» säger Ek själv.² Det är svårt att förstå, hur han efter denna karakteristik av de båda diktarna kan hålla fast vid sin uppfattning. *Sigvarth och Hilma* kan ha skrivits vid en tillfällig skilsmässa från den älskade, men erkänner man kärleken till Hedda Falck som inspirationskälla, kan *Den nya skapelsen* inte ha koncipierats omedelbart

¹ *Uppl. rom.* 2, s. 187 ff.

² *Studier till Sylwan*, s. 198, 207.

efter den definitiva brytningen. Vill man se dikten i samband med en kärleksupplevelse, är det en nyväckt kärlek man tänker på, när man läser den, vilket däremot icke gäller *Sigvarth och Hilma*. Denna senare dikt är ju en återblick. Ser man *Den nya skapelsen* som ett uttryck för den inre förvandling, som kärleken åstadkom hos honom, bör dikten snarare ha kompijerats medan själva omvandlingen ägde rum, d. v. s. då upplevelsen av kärleken ännu var ny (jfr även nedan s. 52).

Kellgren nämner för första gången fru Falck i ett brev den 6 april 1786 (alltså under det år då hans inspiration är mer fruktbringande än någonsin förr): »F. F. var i går vacker som dagen».¹ Alldeles nya har skaldens känslor för henne inte varit då, eftersom adressaten, Rudbeck, redan hunnit bli så invigd i hemligheten, att han vet vem »F. F.» är. Å andra sidan är det troligt, att vi tidigare hade hört henne nämnas, om Kellgren haft sina ögon riktade på henne någon längre tid.

1789 kom brytningen dem emellan. Det vore inte fullt naturligt, om *Den nya skapelsen* helt eller delvis tillkommit omedelbart dessförinnan. Kellgren kunde i varje fall redan då kasta sina ögon på andra. (Se *Brev* s. 245, 249.) På en gästgivargård omtalar han, börjades ett »accord» med pigan (*Brev*, s. 251), men omständigheterna lade hinder i vägen för dess fullföljande. »Han tackade sedan Gud», skriver Kellgren i sin berättelse. Denna lättnadens suck dagen efter finner Ek »i Kellgrens mun särskilt rörande» och förklarar den med, att hans passion för Hedda Falck »flammat opp starkare än någonsin».² När Kellgren under hemresan berättar om sitt liv i Skatelöf: »Brist på tillfälle hade dämpat min gamla förtärande passion», förutsätter Ek, att det är kärleken till henne han menar. Sammanhanget och ordalydelsen tyder snarare på att han talar om »detta ursinniga begär», som alltid följde honom och som »uppsupit tre fjerndelar av tankans tid» (*Brev*, s. 196). Kellgrens bekännelser om sin »förtärande passion» fortsätter: »Nu [efter avresan] redan har den vaknat; redan tagit försprånget med inbillningens skenhästar; redan jagar hon upp- och utföre på Söder och Norr i det Svenska Gomorrhä, eller rättare Gonorrhä.» Ek påminner om, att Kellgren tidigare under resan hållit sig underrättad om vad som hände »en trappa ner på Norr» och »en trappa upp på Söder» (*Brev*, s. 244), och anser, att det nu är däremellan hans fantasi jagar, d. v. s. mellan hans egen bostad »en trappa ner [!] på Norr» och fru Falcks »en trappa upp på söder».

Den som verkligen vill påstå, att det är hans stora kärlek, Hedda Falck, som Kellgrens »gamla förtärande passion» jagar i Stockholms, det svenska »Gonorrhä» stadsdelar, måste väl i så fall ändå medge, att denna passion knappast vore den rätta inspirationskällan för *Den nya skapelsen*. För övrigt var det Kellgrens vän Nibelius, som skulle hålla honom underrättad om vad som hände »en trappa ner på Norr». Självt bodde han två trappor upp³, medan hans vän hyrde våningen nedanför. Där ha vi alltså förklaringen till Kellgrens uttryck, och hans intresse har antagligen sporrats av att Nibelius hade sin unga svägerska Fredrika Bagge boende hos sig. Innan hans avresa hade hon hjälpt Kellgren att välja en present till hans svägerska, och då han i ett brev nämnde detta (s. 231), strök han

¹ Lamm, *Uppl. rom.* 2, s. 189.

² *Studier till Sylwan*, s. 196.

³ Se *SVS* 9, s. 130.

särskilt under hennes namn. Senare ägnade han ju henne den vackra dikten *Til Fredrica*. Att han där, innan han antyder andra och varmare känslor, i diktens början endast talar om »Friggas vänskap», beror nog på att denna utgångspunkt var den naturliga. Kellgren tycks nämligen ha skrivit ned sin hyllning i Fredrika Bagges visbok, av samma art som systemens och antagligen med samma titel, »Wänskaps Minne».¹

Som Ek anmärkt, får man väl anse, att Kellgren har F. F. i tankarna, då han den 1 april 1786 meddelar Rudbeck: »Jag känner nu åter en begärelse utaf djäfvulen, men endast vänd på dygdiga föremål» (*Brev*, s. 149).² Hans intresse för henne var dock ännu inte odelat. Först några månader senare meddelar han, att han »nu» lämnat sina tidigare utsvävningar. För övrigt ger han under den närmast följande tiden åter ogenerat vittnesbörd om, att han var intresserad på många andra håll.³ Det är 1788 och första halvåret 1789, som man åtminstone inte av breven kan draga några slutsatser. Det kan betyda, att hans »liaison» med Hedda Falck då först blivit intim och att han därför inte haft några andra lättare förbindelser, som han kunde prata om. Vågar man se *Sigvarth och Hilma* som en självbiografisk dikt, vilket Ek och Lamm göra, får man samma upplysning, att han ännu i slutet av år 1787 »lärt at vörda Dygdens tårar». Ungkarlens tillfälliga eskapader åt olika håll dessförinnan behövde tydligen inte utesluta den gryende kärleken till henne som han kallade »den enda».⁴

De avslöjanden Kellgren gör under resan från Skatelöf i september 1789 kallar Lamm, kanske med någon överdrift, »föga uppbyggliga bekännelser om hans erotiska odysseer»⁵ och vill däri se en tidsgräns för den mer djupgående kärleken till fru Falck. Dessa bekännelser borde väl snarast, tvärt emot den slutsats Lamm kommer till⁶, utesluta möjligheten, att dikten skrivits till Hedda Falck under Skatelöfsvistelsen. Kellgrens känslor för henne ha inte under denna tid kunnat vara absolut allomfattande.

Ek anser, att *Den nya skapelsen* tillkommit efter brytningen med Hedda Falck, d. v. s. på senhösten 1789, och att han därefter på nyåret 1790 publicerat dikten som »en enastående kärlekshälsning, för adressaten dubbelt tagande, därför att den nya dikten i sig upptagit en äldre kärleksdikt, som sannolikt länge varit bekant för henne».⁷ Varför han vid den tidpunkten skulle sända henne »en enastående kärlekshälsning», har man svårt att förstå. I slutet av maj talar han om en »Förnyad liaison på gamla foten med F. F.», men som Lamm påpekat vid sitt dateringsförsök gör han det med fullkomlig likgiltighet. Han nämner den under rubriken »privata händelser att skratta åt» och efter sina övriga »amoureausa funderingar» (*Brev*, s. 262). Särskilt svårt är det att tänka sig, att han under mellantiden, då förbindelsen upphört, skulle skrivit de sammanfogande stroforna med deras presensform: »Hon är det i min själ, hvars stämpel / Til Skapelsen förtjusning bär.» Detsamma gäller de i rondon »inskjutna»

¹ Se Sylwan, *Ord och Bild* 1913, s. 293 f.

² Ek, *Studier till Sylwan*, s. 201.

³ *Brev* s. 158, 159 (164, 165 om »Kongl: Operan på fruntimmerssidan»), s. 167 f.

⁴ Jfr Ek, *Studier till Sylwan*, s. 203.

⁵ *Uppl. rom.* 2, s. 189.

⁶ *Uppl. rom.* 2, s. 199.

⁷ Ek, *senast a. a.*, s. 197.

stroforna: »Och när min tanka hänryckt vimlar [- - -] Och söker [- - -] Det sälla stoftets Skapare [- - -] öm, och god och glad och mild [- - -]». Dessa partier äro åtminstone inte uttryck för en redan bruten kärleksförbindelse. Om mitt antagande är riktigt, att de blivit sist skrivna och om man, som Lamm och Ek göra, anser dikten vara inspirerad av kärleken till F. F., då bli de övriga partierna av *Den nya skapelsen* ytterligare tillbakaflyttade i tiden.

Som stöd för sin datering av dikten till hösten 1789 anför Ek ett brevuttalande av skalden från tiden för diktens publicering: »Hela hösten har jag mått något bättre än vanligen, varit mycket repanderad, värksam och glad. Också ha mina funderingar gått ovanligt väl i lås» (*Brev*, s. 256). Detta visar ju bara, som Sylwan anmärkt¹, att Kellgren tagit brytningen med F. F. lätt. Att hans dikter inte kunna dateras efter sina publiceringsdata, har Lamm påpekat. Om också Hilmas förebild 1790 inte längre hade någon betydelse för honom, var det naturligt, att han ville publicera sin vackra dikt. Den innebar ju också ett estetiskt och filosofiskt ståndpunktstagande och borde därför delges läsarna.

Det var under hemresan från Skatelöf, som Kellgren mottog ett brev som antagligen bekräftade en brytning av förbindelsen med Hedda Falck. Om denna tidigare varit av någon betydelse i hans liv, förstår man hans upprördhet. Man förstår emellertid också hur förberedd upplösningen var, då »ämnet» var »gissadt» t. o. m. av Kellgrens vän Rudbeck, som var så invigd, att han inte behövde någon närmare förklaring (*Brev*, s. 252). Om brytningen länge varit förberedd är det mindre troligt, att under sommarens skilsmässa förhållandet kunnat inspirera en dikt sådan som *Den nya skapelsen*.

Ek har efter sin datering påmint om Kellgrens vaknande intresse för naturen och de nya tillfällen han fick till dess studium under somrarna 1787—89. Det är mot denna bakgrund Ek vill se den skildring av naturupplevelse, som *Den nya skapelsen* ger. Dikten visar en upplevd känsla för vad de olika landskapsbilderna uttrycka, men den tillåter oss inte att kalla skalden naturkännare och dess målningar äro synnerligen abstrakta. Hans brev ger i det fallet mera behållning. Så känslig för skiftande strömdrag som Kellgren var kunde han naturligtvis inte vara opåverkad av de gängse landskapsmålningarna i litteraturen och i hög grad är det nog Oxenstiernas diktning som »öppnade hans öga för den verkliga naturen».² Något därav skönjer man redan i Kellgrens dikt till Oxenstierna. Vill man emellertid återfinna direkta naturintryck i *Den nya skapelsen*, borde det vara de rikt omväxlande bilder, som den norrländska resan visat honom 1787, »Berg mot skyn, och dalar ned i afgrund» (*Brev*, s. 165), snarare än de idyller han de följande åren sett på Djurgården eller kring Skatelöf. »Norrländ är [— — —] vackert i den styl som jag mäst älskar», skriver han, »Men af det resande sällskapet är väl jag den enda som egentligen märker det. Bergström talar historier, Nordin endoctrinerar, och jag känner» (*Brev*, s. 166).

Hymnen har fått sitt slutgiltiga skick tidigast 1788, men man kan konstatera, att dess rötter sträcka sig långt tillbaka i tiden. Detsamma

¹ Johan Henrik Kellgren, s. 210. Jfr även A. Kjellén, *Kellgrens romantiska orientering, Ord och Bild* 1940, s. 43 f.

² Ek, *Studier till Sylwan*, s. 210.

gäller inte rondon. De direkta litterära förebilder till den som tidigare återfunnits äro få¹. Man kunde också nämna en annan Baggesendikt *Emma*. Dikten, som tycks ha lämnat spår efter sig både i *Sigvarth och Hilma* och i hymnen², läste Kellgren i den danska tidskriften *Minerva*.

Omöjligt är inte, att han en tid haft versmelodien därifrån ringande i öronen och att den återklingar också i de övriga avsnitten i *Den nya skapelsen*:

Och när min tanka hänryckt vimlar
 [— — —]
 Och söker genom jord och himlar
 Det sälla stoftets Skapare
 [— — —]
 Då visas han mig i din bild.
 [— — —]
 Och när min fot i hyddan träder.
 Är du der redan före mig.

Det är mindre innehållet än ljudverkan, strofrytmen och de verkningsfulla upprepningarna som påminna om Baggesen:

Naar hun i Haven eensom vanker
 [— — —]
 Uvidende hun taenker — ham;
 Naar hun i Sömnens Arme hviler,
 Og synes i sin Phantasie,
 At venlig Himlen aabnet smiler,
 Er hendes Eginhardt deri.³

Kellgrens vackra uttryck om Hilma: »O evigt samma, evigt ny!» påminner i varje fall om en invokation till kärleken, som förekommer i slutet av Baggesens dikt i marshäftet av *Minerva* 1787: »Du evigyndige den samme.» Någon säker dateringsgrund ge dessa paralleller inte, men vi ha andra möjligheter att draga tidsgränsen något snävare. Ek, som är böjd att datera rondon till mitten av 1780-talet⁴, citerar ett brev som Kellgren skrev den 29 mars 1788: »En sannfärdigt kär, som förklarar en liten småtäck, snutfager fjolla för en Gudinna i vett och skönhet, som påstår i en madrigal att solen ännu aldrig sänkt sitt öga på något fullkomligare i naturen» etc. »Sannolikt tänker Kellgren här på sitt förhållande till Hedda Falck och då närmast på rondon», fortsätter Ek och påpekar, att Kellgren senare använt samma mening i sina *Strödde reflexioner* men då ändrat ordalydelsen i enlighet med *Den nya skapelsens* »skönhet och behagen».⁵ För det första är det inte särdeles troligt att Kellgren kunnat syfta på sin egen dikt. Han skulle då ha antytt, att Hedda Falck i verkligheten var »en liten småtäck, snutfager fjolla». För det andra, om Kellgrens ändringar bevisa något, är det snarast, att rondon skrivits senare än brevet och alltså senare än mars 1788. Annars hade han ju redan i

¹ Gyllenbåga har (s. 56) observerat den ofrånkomliga likheten med Baggesens dikt *Over alt den Elskede*, som han med hänsyn till diktens placering i Arlauds Baggesenedition vill förlägga till 1788.

² Se Josephson, *a. a.*, s. 211 f.

³ *Minerva* 1786, s. 607. De upprepade inledningsorden »och när» finnas inte i Kellgrens rondo, de äro insatta i *Den nya skapelsen*.

⁴ *Studier till Sylwan*, s. 195, 200 ff.

⁵ *Studier till Sylwan*, s. 215 f.

sitt brev kunnat använda diktens uttryck »skönhet och behag». När han några år senare skriver ned samma mening i en av sina reflexioner, men nu ger den en nära anslutning till diktens ord, tyder detta på att han nu först haft tillgång till dessa, d. v. s. att dikten ännu inte skulle ha funnits då brevet skrevs.

En annan dateringsgrund ger oss K. och k.-brevets diktförteckning, där varken *Den nya skapelsen* eller rondon upptagits. Ek vill göra troligt, att rondon kunnat inräknas bland de »Epigramm, Madrigaler och andra strövers», som där tas i en hög utan att närmare namnges.¹ Det måste anses uteslutet, att Kellgren på detta sätt skulle ha nonchalerat ett i sitt slag så utsökt stycke. Bland de tryckta dikterna tar han ju med en sådan obetydlighet som dryckesvisan till sällskapet *Pro vino*. Om man ser vilka små versstumpar som i *Stockholms Posten* liksom annorstädes kallas madrigaler, t. ex. Kellgrens »Cupido nekar mig at dricka» etc., måste man tvivla på att skalden med detta epitet har velat beteckna sin vackra kärleksdikt.² Ek föreslår även en annan orsak till att Kellgren inte medtagit rondon i sin redogörelse: den skulle beröra »en alltför intim sida av hans liv». Den är väl knappast mera personlig än »Hillmas död» (= *Sigvarth och Hilma*) och »Lyckans boning» (antagligen = *Saknaden*), som båda nämnas. Varken i fråga om *Den nya skapelsen* eller de två dikterna inom den kan man bortse från den negativa upplysning Kellgren själv ger genom sin diktförteckning.

Enligt vad jag här sökt visa har Kellgren under en lång tid velat åskådliggöra det som innefattas i dubbeltiteln *Den nya skapelsen eller Inbildningens Verld*. En kort tid efter K. och k.-brevet, kanske redan 1788, har så hymnen utformats ur tidigare impulser och utkast.³ Rondon, den korta musiktextern, har säkerligen skrivits i ett sammanhang och vid ungefär den tid, då hymnen fullbordades. De båda dikterna ha sedan hopfogats med de insatta strofer som riktats till Hilma. År Hilma diktens återspeglings av brevens F. F., bör hela *Den nya skapelsen* ha kommit till före sommaren 1789, då förhållandet till henne dog ut. Dikten trycktes på nyåret 1790 i *Stockholms Posten* och under mellantiden har han, av breven att döma, inte haft någon anledning att rikta en hänförd lovsång till den älskade. Senare, när dikten lästes av den nya generationen, kom hymnens förromantik att skänka ett oförtjänt skimmer åt omkvädet och de övriga Hilmastroforna.

¹ *Studier till Sylwan*, s. 200.

² Liknande exempel på *Stockholms Postens* madrigaler 1782, 28 och 29/11 274, 275. Lamm påpekar vid sin datering av *Den nya skapelsen* både att diktförteckningen 1788 verkar ytterst samvetsgrann och att diktens titel inte säger något om dess personliga innehåll, varför den inte kunde ha uteslutits av diskretionsskäl.

³ Jfr Eks uppfattning av *Mina löjen* som ett fullföljande av motiven i *Förtjensten* och hans uttryck om Kellgrens diktkonception, att skalden haft »spånor från Mina löjens arbetsbord» som han stuckit in som verser i en recension (*Kellgrens Åbodiktning. Förh. och uppsatser* 1914, s. 166, 175).